

Др Јован Милићевић

ВАЉЕВО ЗА ВРЕМЕ КАТАНСКЕ БУНЕ

И савременици и историчари везивали су угушење катанске буне за тада свемоћног уставобранитељског првака Тому Вучића Перишића. Али још пре него што је он ступио у дејство буна је била угушена од стране народне војске Ваљевског округа. У томе је извесну улогу одиграо и Прота Матија Ненадовић.

*

Катанска буна започета је 22. септембра 1844. године⁵ ујутро, када се, дотле већ осведочени борац за рестаурацију свргнуте династије Обреновића, Стојан Јовановић Цукић са тридесетак коњаника појавио у Шапцу. Прикупљајући присталице Обреновића, а и друге људе, за своју војску, он је сутрадан доспео у Лозницу. Одатле је 24. кренуо ка Ваљеву, али је најпре преноћио у Завлаци. Убеђен да неће наићи на веће препреке у свом напредовању, он је ујутро 25. септембра писао једном истакнутом обреновићевском прваку, Тешману Солдатовићу: „Најрадосније вам вести овом приликом јавити могу. Ми ћемо са највећим торжерством још највише до четири сата у Ваљево ући, одатле ћу вам одмах јавити даљи пут, само ви будите што више можете дејатељни.”⁶

Вест о упаду катана у Шабац допрла је до владе у Београду још истог дана кад је упад био извршен. Уставобранитељско вођство ју је примило са највећом озбиљношћу. У први мах није се знало шта се све иза тога крије и шта се може очекивати. Увидело се одмах да ту обичне полицијске мере не могу бити довољне. Чим је примљена вест, сазвана је седница Савета, која је одржана исте вечери под кнежевим председништвом и на којој је одлучено да се предузме читав низ мера ради што ефикасније мобилизације земље за борбу против бунтовника.

---

⁵ Датуми су наведени по старом календару.

⁶ Ј. Милићевић, Историја Катанске буне, Зборник Филозофског факултета V-1, Београд 1960, 293.

Саветник Милисав Здравковић Ресавац био је овлашћен да у Шапцу преузме војну и полицијску команду. Са истим задатком, други један саветник, који је носио исто име и презиме као и катански поглавица, био је упућен у Смедеревски и Пожаревачки округ, а за Крагујевац су послати саветници Стојан Вељковић и Стеван Петровић Книћанин. За „врховног предводитеља“ народне војске која треба да угуши буну био је одређен Тома Вучић Перишић. Али његов задатак није био да се одмах супростави бунтовницима, већ да организује фронт према Шумадији. Зато се са бунтовницима суловила најпре народна војска Ваљевског округа.⁷

Неколико предузетих мера тицало се и Ваљевског округа. Министарство унутрашњих послова послало је Окружном начелству проглас о повећању броја пандура.⁸ Али још 23. септембра Министарство је послало Начелству два наређења. У једном је одређено како ће народна војска и које капетаније Ваљевског округа бити распоређена за дочек бунтовника, а у другоме да Начелство пошаље нешто војске према Лозници. У последњем је и наведено, да је саветник Прота Матија Ненадовић упућен у Ваљевски округ. Све окружне и среске власти требале су њему да се покоравају, а он као и други саветници упућени, као што је наведено, у поједине округе, стајали би под командом „предводитеља“ Томе Вучића Перишића.⁹

Иако је предходно наведеног дана ваљевско Начелство обавестило Министарство унутрашњих послова, да у његовом округу влада мир, оно је одмах послало према Лозници свог помоћника Јована Миловановића „са неким числом воинства.“ Овај помоћник сазнао је сутрадан 24., и о томе обавестио Начелство, да се Лозница предала бунтовницима и да се они крећу према Ваљеву.¹⁰

Стари саветник Прота Матија Ненадовић кренуо је из Београда 23. септембра, да би се ставио на чело народне војске Ваљевског округа.¹¹ О томе шта је он све чинио, када је стигао у Ваљево, нема конкретних података, али се са сигурношћу може предпоставити, да је он свој велики ауторитет заложно у циљу окупљања што већег броја народних војника.

На челу са протом Матијом, начелником Ваљевског округа мајором Јефремом Гавриловићем, председником Окружног суда мајором Дабићем и среским начелницима, народна војска

---

7 Исто 294—296.

8 Исто 294 (у намени). Али ово наређење је издато тек 25. IX. Архив Србије (даље: АС), Министарство унутрашњих послова (даље: МУП) IX 101. Пошто су бунтовници тога дана били савладани Начелство Округа ваљевског јавило је Министарству унутрашњих послова 26. IX да више нема потребе за повећањем пандура. Исто.

9. Исто.

10. Исто.

11. Милићевић, и. д 296.

округа Ваљевског кренула је да се придружи „воинству“ помоћника Округног начелства, који је, као што је већ речено, раније био упућен ка Лозници.¹²

Вођа катана Стојан Јовановић Цукић је са свога коначишта у Завлаци, код села Драгијевице, кренуо у рану зору 25. септембра према Ваљеву. За то време народна војска Ваљевског округа предвођена протом Матијом била је већ приспела у близину побуњеника. Још са коначишта код села Драгијевице, увече 24., Јовановић је упутио два поуздана кмета ради извиђања „владине војске“, а они су на првој бусији наишли на трупе под командом помоћника Начелства Ваљевског округа. Извештавајући о томе главнину ваљевске војске помоћник је писао да ће их побуњеници бесумње сутра напасти, а да се у војску која је под његовом командом не може поуздати. Затражио је помоћ, па чак и то да се позове саветник Книћанин са војском, пошто је, по његовим речима, слаба нада да се са Ваљевцима може пружити озбиљнији отпор.

Дошавши близу села Доње Буковице, два сата од Ваљева, Јовановић је наишао на бусију коју је заузела војска поменутог помоћника, и на војску коју је водио један срески писар, постављену преко пута помоћникове. Обе војске су бројале око 150 људи, док је Јовановићева војска бројала бар 500 војника. Када су се противничке војске нашле у близини, почели су кметови и с једне и с друге стране да извикују позиве на предају. Јовановић није хтео ту да прими борбу већ је одвео своје трупе даље, до једног брда, где наиђе на нову бусију. Овде људи ваљевске војске опет повичу на побуњенике да се предају, односно да се придружени Мачвани и Подришци одвоје од катана. То је изазвало извесно колебање у редовима Јовановићеве војске, али до повлачења је дошло тек пошто су Ваљевци на њих избацили неколико плотуна из пушака. Тада је помоћник Округног начелства са више чиновника, пандура и кметова и сељака извршио на њих јуриш и то је довело до још већег расула обреновићевске војске. Овој претходници је пошло за руком да од побуњеника зароби кола са муницијом. После овога је дошло до општег напада Ваљеваца и распада обреновићевске војске. Јовановић и неколико капетана су се храбро борили али узалуд. Тада је од Горње Буковице наишао и начелник Подрињског округа Чворић са својом војском, те је и он извршио напад на већ разбијене делове Јовановићеве војске. Добар део Ваљеваца бавио се и пљачком и борбом, док се за чиновнике свуда истиче да

---

12. АС, МУП IX 101. Округни начелник ваљевски Министарству унутрашњих послова бр. 3078 од 25. IX 1844. Према једном податку ова војска, која је могла бројати 5 до 600 коњаника и нешто пешака кренула је из Ваљева ноћу у недељу 24. IX Ј. Димитријевић, Катанска буна у Шапцу 22 септембра 1844 год., б. м., б. г., 51. Уп. са Ј. Миликовић Алавантић, Катанска буна у Шапцу 22 септембра 1844 год., Нови Сад 1889, 73.

су се добро понели. У овим борбама је сем самог Јовановића погинуло још неколико катана — шест или седам. У први мах заробљене су свега две катане, док су остали успели за неко време да умакну. Неколико мртвих и рањених било је и у редовима ваљевске и подринске војске. Овом битком била је практично завршена катанска буна.¹³

Иако није сасвим поуздан вреди навести и извештај једног непознатог очевица, који је овако описао битку код Доње Буковице: „Г. Васо писар Подгорски стао је на првој бусији са 80 војника с десне стране од Ваљева на брду званом Прло; испод ове бусије стао је Г. Помоћник Начелства Окружног Ваљевског са 70 људи. У почетку ступања бунтовника даље к Ваљеву викао је народ и пред свим старешинама Г. Васо: да се народ сав који је пристао к њима одвоји, а бунтовници у напредак иду, јер ће бити сви потучени, но најпосле је Г. Васо и своја два пандура послао да их понуде да се врате од бунтовника; но пошто се ни на ово опомињање нису хтели повратити и одвојити, то народ по заповести свог старешине пуцао је с места и пошто је једно два плотуна избацио почели су и бунтовници и народ бежати на једно 150 фати. После овог дођу два човека између бунтовника к Г. Јови Помоћнику и с њиме су нешто говорили, али им је на то казано да се ипак одвоје од бунтовника, а бунтовницима да кажу или да се предају или да ће се на њих опет пуцати. Кад су ова два човека саопштили њиховом друштву шта им је казано, они су после 10 минута почели одмах бегати за којима су и бунтовници почели уступати. На ово неколико се коњаника у први мах одвоји и њима на јуриш потрчи као Г. Јова Помоћник, Г. Г. Васо Гудовић, Грбовић, Маринко пандур, Стеван Бирић пандур, Јаков Павловић, Крста Сировина, кмет Миличински, Живко Јанчић, кмет Лопатањски, Радић Вилотијевић из Ваљева, Иван Ерцеговац, Ефрем Кутешанчин и Милован Иличетовић, пандур Начелништва и после ових Зарић Миласав Белушевић из Мратинића среза Колубарског и још више је ударило али доцније. У ово време кад се је ударило, био је рањен Борће Татарин Маринком пандуром, а Милан Живановић из Петке рањен је Бирићем, и у овај пар приспе и Начелник с народом и отети су двоја кола с цебаном и хаљинама, кад је већ ово отето онда је и више народа ударило на јуриш и у овом првом јуришу погинуо је Борће Татарин. Први су само гледали да бунтовнике убију, а прочи је народ и пљачкао и био. У овом терању срео се Г. Чворић, Начелник округа Подринског више Буковице Горње. Гореречена Г. Г. Помоћник, Грбовић и Васо и прочи поменути нашли су њих четири бунтовника Стојана Јовановића, Станимира Илића, Грују Трубача и Илију Прокића који је последњи и барјак носно, живе, који су обкољени били народом, и одмах се заповеди да скину хаљине и повешани

---

¹³ Милићевић, н. д. 297—298.

буду. Кад ово буде учињено у исто време приспе и Начелник са још више војске и ови буду побијени. Даље је Г. Чворић предузео и остале побио. Овде је добио барјак њихов Гајо Живановић из Ваљева и пошље га Г. Чворићу да види и однесе га са собом."¹⁴

После „буковичке битке“, као што је то јавио ваљевски окружни начелник, „за изненађења осталих још рањених и разбегнутих по шуми бунтовника остали су само на месту Г. Матеја Ненадовић, Помоћник Начелства Г. Јова Миловановић, и среских два начелника да ако би се исти бунтовници појавили, да се похватају или побију."¹⁵

---

14 АС, фонд поклона и откупа СХХХVIII бр. 214. Званичне „Српске новине“ описале су овај догађај на следећи начин: „У селу Буковници, два сата далеко од Ваљева, скупно се био народ под предводитељством старог ратоборца Г. Матије Ненадовића, и Чиновника Ваљевског Окружја, и ту спремно разбити разбојнике. Јуче, 25 т. м., разбојничка чета ступаше ка Ваљеву, но кад се приближише к Раковници, народ је тако живо нападне, да се је после неколико часака којекуда растргла и уништила. Шесторица између њих буду у вијању убијени, четворица живи ухваћени, један се бегајући у води удавио, а кола с џебаном, коју су из Цесарије пренели и са собом носили, буду од њих одузета; остали се разбегну по шуми, но верност и постојаност народа и мудрост предводитеља неће им допустити, да дуго времена носе живот, највећим и најгрознијим поступцима окаљани. Приликом овом како народ, тако и Чиновници: Окружија Ваљевског, као и бивши срески Начелник Милосав Зарић, Поп Петар Лазић из Трлића, пандур Начелничества Ваљевског Милован Илчетовић, пандур Начелника Среза Подгорског Стефан Ђирић, Маринко Н. и многи други тако су се ревносно и одлично показали, да им владање сваку похвалу заслужује.

Најновија известија о разбијању разбојничке чете из Цесарије на Србију нападне јављају, да су у числу шесторице, код Буковнице убијени, и предводител ових разбојника, који се је за некаквог царског Генерала издавао, Стојан Јовановић, и Борђе бивши Татари. Ова су шесторица одмах на коло помећани, и затим се је народна војска пустила у потеру бунтовника, који се бијаху ка Каменици упутили, у којој потери убије и на коло метну Лазу Катану, Попа и његова сина, са још једним између разбојника из Цесарије прешавши, и Маркенина Шапчанина, који се је уз разбојнике ове придружно. У бегству њиховом ухваћен је и Ваљевском Начелничеству предан један од чете разбојничке и двојица, који су уз чету пристали. С друге пак стране Начелник Подрински, Г. Чворић, у потери, коју је с народом свог Окружја противу разбојника предузео, ухватио је четворицу од разбојничке чете, између којих се налази Настас брат Логофетов из Пожаревца и неки Иван Сурукшија из Јагодине. Ова су четворица као и они, који су пре похватани, предани Начелничеству Ваљевском, гди ће им се од Преког суда казна изрећи. У свему овом победа је тако јако покровителствовала народ и бранитеља законности, да од народне војске није нико погинуо, осим што је разбојник Поп једног човека на више места сабљом ранио.“ „Српске новине“ бр. 78 од 27. IX 1844.

15 АС, МУП IX 101. Окружни начелник ваљевски Министарству унутрашњих послова бр. 3078 од 25. IX 1844. И само Ваљево било је припремљено да пружи отпор бунтовницима, ако би они успели да продру до овог места. Преостали окружни чиновници са нешто Ваљеваца и 50 сељака били су се утврдили у зградама Окружног начелства и Окружног суда. Исто.

Као што се из овде изнетог може видети у самој бици непосредно стари прота није имао неку улогу. Са својих 67 година он то није ни могао. Али свакако да је био узео учешћа у командовању народне војске.

*

Истога дана када су бунтовници били уништени, кнез Александар донео је указ о установљењу Преког суда, који ће им судити. За једног његовог члана био је одређен и Михајло Лаловић из Санковића, трговац ваљевски.¹⁶

Док се судило бунтовницима ухваћеним за време „буквичке битке“, Суд је радио у Ваљеву. Њиме донете смртне казне извршавали су органи ваљевског Окружног начелства.¹⁷

Крећући се са својом народном војском из Шумадије према Шапцу, Вучић је 26. септембра стигао у Ваљево. Ту је почео да извршује свој део посла на сузбијању катанске буне. Послао је неке делове војске ради хватања разбежалих бунтовника. Неколико ухваћених катана који су ту били доведени сам је почео да ислеђује како би стекао основне појмове о припремама и развоју буне. Двојица од тих катана били су ту осуђени на смрт још 28. септембра, погубљени и стављени на точак — један у Ваљевском, а други у Рудничком округу. Из Ваљева је Вучић, као симболичан доказ катанског пораза, послао у Београд једну њихову униформу и једног њиховог коња.¹⁸

У катанску буну било је умешано и неколико житеља Ваљевског округа и они су такође кажњени. Међу њима је најважнија личност био мајор Никола Ракић, начелник среза Колубарског, отац Мите Ракића, а деда нашег песника Милана Ракића. Зато што је своје сељаке одвраћао, да не иду да се боре против бунтовника, био је од Преког суда осуђен на лишење чина, губитак звања и доживотну робију, а његов писар, што га није пријавио, на премештај и губитак плате у трајању од два месеца.¹⁹

У Београду је било суђено и неким обреновићевским емигрантима који су живели у Аустрији, у отсуству. Ту је бивши ваљевски окружни начелник из времена прве владе кнеза Михајла, Јовица Милутиновић осуђен на смрт, а још два житеља Ваљевског округа на вечито прогонство.²⁰

---

16 „Српске новине“ бр. 78 од 27. IX 1844. У то време Окружно начелство у Ваљеву примило је и две кнежеве прокламације у вези са бунтовницима. АС, МУП 101.

17 Исто. АС, фонд катанске буне (даље: КБ) бр. 4.

18 Милутиновић, н. д. 302—303.

19 АС-КБ бр. 16 и 45.

20 Исто КБ бр. 77. Покретна и непокретна добра Николе Ракића и још неких чиновника Ваљевског округа била су пописана. АС, МУП, IX 101.

Познато је да су Ненадовићи из Бранковине за владе кнеза Александра били посебно помагани и унапређивани у служби. Јер кнежева супруга Персида била је из те породице. Против тога су били и Тома Вучић Перишић и многи други уставобранитељски прваци. Међу члановима те породице истицао се и мајор Александар Ненадовић, брат од стрица проте Матије, кога је убрзо после доласка на престо кнез узео за свога ађутанта. Али после катанске буне Вучић и други уставобранитељски прваци били су ојачали, те је кнез морао да свога рођака скине на положај окружног начелника у Ваљеву, а дотадашњи начелник, мајор Јеврем Гавриловић био је премештен за начелника Округа Крајинског. Да би ово попуштање некако заташкао кнез је Александра Ненадовића прогласио својим почасним ађутантом.²¹

Сам Александар Ненадовић о преузимању дужности јавио је Министарству унутрашњих послова: „Постављени Висоцајшим Књажеским указом за Начелника Округија Ваљевског долеподписани Александар Ј. Ненадовић, приспео је овамо и данас у присуствију дојакосињег Начелника овоокруженог премештајућег се за Началника Округија Крајинског Мајора Г. Ефрема Гавриловића, свију Г. Г. Среских Началника и Членова Суда Округија овог, заклетву на ново званије своје у Цркви овдашњој по форми положио, званична сва дејанија Округија Ваљевског као Началник надлежно у Канцеларији примно и у овдашњем Округују средством Среских Полицајних власти за Началника проглашен сагласно високој наредби високославног Попечитељства унутрењих Дела од 4. тек. (новембра — Ј. М.) П Но 5040 . . . ”

Извршени су и други премештаји у Ваљевском округу. Дотадашњи помоћник Окружног начелства, који се био толико истакао у „буковичкој бици“, премештен је за помоћника начелника Округа Шабачког, а на његово место доведен је капетан Риста Туцаковић, дотадашњи начелник среза Вражогрначког, Округа Црноречког, у Источној Србији. Члан суда Округа Ваљевског, капетан Аксентије Срећковић постављен је на место осуђеног Николе Ракића,²² а гласачеј (благајник) Начелства Округа Ваљевског Јосиф Куртозић постављен је за помоћника начелника Округа Подринског.²³

²¹ АС, МУП XIV 89.

²² Исто.

²³ АС, МУП XIV 119.

²⁴ Исто XIV 88.